

Мелконян В.М.

**Навчання невербальним засобам комунікації
як основному компоненту мовленнєвої поведінки**

**// Новітні напрями навчання англійської мови професійного спрямування:
Матеріали міжвузівської науково-практичної конференції. - Херсон:
Видавництво Херсонського державного морського інституту. – 2010. –
С. 7-13.**

Кожна культура має певну, притаманну лише їй специфіку, культурні особливості. Специфіка цих особливостей може проявлятися у вербальній та невербальній поведінці людей, побуті, традиціях та звичаях, цінностях та ідеалах, поглядах та уподобаннях народу, мова якого вивчається. Це є особливо актуальним для майбутніх моряків, які проходять практику, а потім і працюють в міжнародних екіпажах. Незнання культури цих країн призводить до непорозуміння, виникнення негативних ситуацій. Це потребує надання з боку викладачів необхідної інформації, що розкриває специфіку народу та його культури, активного усвідомлення та оволодіння студентами національно-культурними особливостями країни, мову якої вивчають.

Мова і культура настільки взаємопов'язані поняття, що існування одного з них виявляється неможливим без існування іншого. Взаємопроникнення мови та культури в сучасних науках не викликає ніяких заперечень. Мова не може існувати поза культурою і суспільством. Вивчення мови без вивчення культури – безперспективна справа, адже воно (вивчення) перетворюється на рутинний процес оволодіння мертвою мовою: оволодіння прагматичними формами і лексикою [4:84]. Оскільки мова знаходиться у тісному взаємозв'язку з культурою країни, де нею спілкуються, розуміння цієї культури є важливим чинником досягнення розуміння самої мови.

Проблема оволодіння специфічними елементами іншомовної культури у процесі навчання іноземним мовам розглядається багатьма дослідниками (Воробйова [1], Гонованчук [2], Рудакова [5]). У роботах даних вчених зазначається, що в структуру навчання повинні входити два компоненти: мовленнєва та немовленнєва поведінка. Мовленнєву поведінку складають знання семантики, навички та уміння адекватно володіти ними в умовах іншомовного міжкультурного спілкування.

Немовленнєва поведінка передбачає володіння учнями невербальними (паралінгвістичними, кінесичними, проксемічними) знаннями, навичками і вміннями. До складової немовленнєвої поведінки належить володіння:

1. паралінгвістичними (інтонація, ритміка, мелодика, паузація, вигуки);
2. кінесичними (жести, міміка, контакт очей);
3. проксемічними (пози, поставиучасників спілкування, рухи тіла, дистанція між комунікантами під час спілкування засобами спілкування).

Зупинімось на немовленнєвій поведінці, оскільки вона є дуже важливим засобом усного спілкування. Як зазначає А. Меграбян, в усному, безпосередньому, емоційно забарвленому спілкуванні 55% інформації отримується через паралінгвістичні засоби, 37% - з голосу і 7% - зі слів (3:233). Цей факт розкриває роль паралінгвістичних засобів, тобто без урахування цих засобів в усному, безпосередньому, емоційно забарвленому спілкуванні половина інформації втрачається.

У контексті комунікативного підходу навчання говоріння через спілкування важливим є налагодження контакту, стимулювання взаємодії. Спостерігаючи за процесом усного спілкування можна виявити засоби, щовикористовуються людьми для порозуміння. З метою налагодження контакту передусім використовують погляд. Якщо контакт очей відбувається, ініціатор розмови зазвичай використовує вираз обличчя з метою підтримки,

збереження взаємодії. У разі сприйняття позитивного виразу обличчя, як правило ініціатор розмови підходить до співрозмовника ближче, обираючи прийняту відстань для спілкування (проксеміка). Підійшовши ближче, для підкреслення безпосередності розмови, використовується певний дотик: потиск руки або інше (гаптика) і одночасно розпочинається бесіда. Після цього, з метою забезпечення взаємодії під час спілкування, співрозмовники обирають прийняту (проксеміка). Далі продовжується бесіда, під час якої використовуються відповідні до мети розмови жести (кінесика), паралінгвістичні засоби взаємозв'язку із відповідними лінгвістичними.

Коротко охарактеризуємо виділені нами паралінгвістичні засоби. Характеристику будемо здійснювати у порядку використання паралінгвістичних засобів в усному спілкуванні. Розпочнемо з контакту очей. Відомо, що очі й погляд є одними із промовистих засобів невербального спілкування. Вченими доведено, що техніка погляду, засвоєна людиною в ранньому дитинстві, залишається незмінною протягом усього життя, навіть якщо ця людина потрапила в інше національно-культурне середовище. Згідно Г.В. Щокіна всі культури поділяються на контактні (Іспанія, Італія, Португалія, країни Латинської Америки, арабські країни) та неконтактні (Скандинавські країни, Японія, Індія, Пакистан, народи, що заселяють Північну Європу) [6:72]. Так, повністю відкриті очі вказують на високий рівень сприйняття. Прямий погляд, повністю звернений до партнера, демонструє інтерес, довіру, відкритість, готовність до взаємодії. Погляд збоку, куточками очей свідчить про відсутність повної віддачі, недовіру. Погляд знизу (при схиленій голові) вказує або на агресивну готовність до дій, або на покірність, послужливість. Погляд зверху – ознака зверхності.

Наступний паралінгвістичний засіб – вираз обличчя або міміка. Ми використовуємо міміку як тільки бачимо людину, з якою маємо намір

спілкуватися. Усмішка є найлегшим (у фізіологічному плані) параалінгвістичним засобом. Усмішку можна розрізнити на великій відстані, на відміну від інших виразів обличчя. Усмішка визначає емоційні стосунки співрозмовників. Але необхідно пам'ятати, що в англomовному світі усмішка – це знак культури, це традиція, звичай, щоб показати, що у вас немає агресивних намірів, ви не збираєтесь ані пограбувати, ані вбити.

Наступний паралінгвістичний засіб – проксеміка або відстань, яку обирають люди під час спілкування. Відстань між співрозмовниками зумовлюється не тільки національними традиціями, але й структурою комунікативного акту, віком, статтю, станом здоров'я співрозмовників. Виділяють 4 просторові зони, що їх використовують північні американці у різних ситуаціях спілкування: інтимна зона – від 15-46см. У цю зону дозволяється проникати лише дуже близьким людям. Особиста зона – від 46-120 см. Ця відстань розділяє американці під час офіційних прийомів. Соціальна зона – від 120 до 360 см. На цій відстані люди тримаються від сторони людей. Суспільна зона – більше ніж 360 см. На цій відстані американці звертаються до великої групи людей. В Англії ця відстань трохи не 2 метра. За даними досліджень наших вчених у домашніх умовах відстань між дівчатами, молодими жінками становить у середньому 0,55-1 метр, між чоловіками 0,7-1,56 метрів, на вулиці 0,3-1 метр та 1,2-1,75 метрів відповідно. Вторгнення в інтимний простір людей робить їх дратівливими, агресивними, що може призвести до сварок і сутичок. Відстань під час спілкування виступає, в основному, як регулятор розмови, виконуючи, таким чином, регулятивну функцію.

Наступний паралінгвістичний засіб – гаптика (дотик). Торкатися рукою, гладити, притискати, обіймати – такого типу дотики відображають дружні стосунки між співрозмовниками.

Ще один паралінгвістичний засіб – позиція або постава співбесідників під час спілкування. Орієнтація – це розташування співрозмовників по відношенню один до одного. Вона може варіюватись починаючи з положення “обличчя до обличчя” і закінчуючи положенням “спиною один до одного”. Орієнтацією тіла можна як запросити когось до спілкування, так і уникнути небажаної бесіди. Якщо співрозмовники утворюють закриту фігуру: трикутник, квадрат, коло, а при наближенні ще однієї особи повертають в її бік лише голови, не змінюючи поз – без запрошення до них підходити небажано. Розсаджуючи людей обличчям до обличчя ви заохочуєте їх до суперництва. Посадивши їх поруч – налаштуєте на співробітництво.

Як відомо, доброзичливий настрій людини звичайно виражається легким нахилом тіла вперед, особливо у сидячому стані. І навпаки, тулуб, відкинутий назад, демонструє байдужість і навіть ворожість. Відсутність симпатії до іншого може також читатися по складених на грудях руках. Якщо людина тримає руки вільно взовж тіла, то така поза сприймається як ознака відкритості, доступності й готовності до спілкування.

Останній паралінгвістичний засіб – жести. Цей засіб одним із найбільш вивчених. Прикладом жесту може бути V-подібний знак пальцями однієї руки. Під час Другої світової війни У. Черчіль популяризував знак «V» для позначення перемоги, проте для цього рука повинна бути обернена тильною стороною до того, хто говорить. Якщо ж рука обернена долонею до того, хто говорить, то цей жест набуває образливого значення – “Заткнися!”. За допомогою ритмічних рухів рук ми позначаємо акценти у мовленні.

В аспекті навчання іноземним мовам основною трудностю є соціокультурна забарвленість паралінгвістичних засобів, що відображається у самому визначенні жестів як рухів, що виконують комунікативну функцію і мають свій стереотип у свідомості членів певного колективу. Незнання цих

стереотипів може спричинити інтерференцію з рідною культурою й непорозуміння між представниками різних культур. Наприклад, українці, ілюструючи слова “мені потрібно все обміркувати”, використовують жест “кругові рухи вказівним пальцем правої руки та всією долонею біля скроні”. Такий жест саме з вищеназваним значенням є специфічним для української культури, у британській культурі цей жест має зовсім інше значення – “crazy, nutter”. І навпаки, британці, характеризуючи людину з високим інтелектом, можуть постукати вказівним пальцем по скроні. В українській культурі такий жест означає протилежне – людину з низькими інтелектуальними здібностями. Значення сплетеного вказівного й середнього пальців однієї руки, при тому, що решта притискується великим пальцем до долоні – захист. Коли людина говорить неправду, вона схрещує пальці у надії, що Божий гнів її мине. Так відбувається у жителів Британських островів.

Потискування вказівним пальцем по боковій поверхні носу у британців і скандинавів підкреслює співучасність, конфіденційність або містить заклик до збереження таємниці. Якщо ж пальцем постукують по передній поверхні носу, то британець зрозуміє, що йому пропонують не втручатися в чужі справи.

В американській культурі співрозмовникам одного статусу дозволяється довго підтримувати контакт очей. Недостатній контакт очей може бути інтерпретований як відсутність уваги, неввічливість. В Україні ж неввічливо, розмовляючи з людиною, відводити очі вбік, проте й дивитися прямо в очі партнерові потрібно десь 30-60% часу розмови. Контакт очей має періодично повторюватись, триваючи щоразу 1-7 секунд.

Підняті брови в Англії – знак скептицизму, у нас – здивування. Стукаючи себе по голові британець демонструє, що він задоволений собою.

Найбільш розповсюджений жест, що супроводжує привітання – потискання руки. В Англії цей жест не такий популярний, як у Європі. Потиск рук частіше вживається в ситуації привітання у слов'ян, ніж у англійців чи американців. Поплескування по спині можливе лише за умови близьких відносин, рівності соціального статусу людей, які спілкуються.

Відмінність способу підрахунку за допомогою пальців рук української культури від інших культур: рахуючи українці загинають пальці, почавши з мізинця лівої руки і, здебільшого, допомагаючи робити це вказівним пальцем правої руки.

Невербальний спосіб прощання наших співвітчизників (махання піднесеною рукою вперед-назад) відрізняється від способу прощання англійців: англійський жест прощання – махання піднесеною рукою вліво-вправо.

Зрозуміло, що навчання цим паралінгвістичним засобам повинно проводитись на заняттях з іноземної мови. З метою засвоєння зазначених вище невербальних засобів спілкування маємо запропонувати наступні вправи:

- вправи для навчання жестам, притаманним носіям англійської мови,
- вправи для навчання мімічним виразам обличчя британців,
- вправи для навчання “контакту очей”.

Мета вправ – ознайомити студентів з новим національно-маркованим позамовним матеріалом. До цієї групи входять некомунікативні й умовно-комунікативні рецептивні та репродуктивні вправи – на імітацію, підстановку, трансформацію, ідентифікацію, відповіді на запитання, повідомлення або запит певної інформації, спонування до певних дій тощо. Роботу по засвоєнню паралінгвістичних засобів можна продемонструвати на наступних прикладах вправ.

Вправа 1. Read the words you'll come across in the text elbow, wrist, fingertip, to touch.

Вправа 2. Repeat the following words after teacher Spain, Italy, France, Greece, Poland, Hungary, Portugal.

Вправа 3. Now you can start reading the text. While reading underline answers to the questions given below.

Answer them non-verbally:

1. What are the three groups of “personal space” zones in Europe?
2. What group does Ukraine belong to?
3. What distance is comfortable for you while talking to somebody?

Для пояснення матеріалу пропонується текст:

Основні положення запропонованої методики можуть сприяти підвищенню ефективності спілкування англійською мовою.

Список використаних джерел

1. Воробйова І.А. Формування соціокультурної компетенції учнів старшої школи засобами іноземної мови.: Дис. канд. пед. наук: 13.00.09 / Ін-т педагогіки АПН України. – К., 2003. – 194 с.
2. Глованчук Л.П. Навчання учнів основної загальноосвітньої школи культурно-країнознавчої компетенції на уроках англійської мови.: Дис. канд. пед. наук: 13.00.02. – К., 2003. – 340 с.
3. Меграбян А. Психодиагностика невербального поведення. – СПб.: Речь, 2001. – 256 с.
4. Рапопорт І.А. Анкетирование при обучении иностранному языку: вопросы методологии и практического использования// Иностранные языки в школе. – 1993. – №3. – с. 50-56.

5. Рудакова Л.П. Навчання студентів розуміння соціокультурної інформації при читанні англійської художньої літератури у вищих мовних навчальних закладах/ Канд. пед. наук: 13.00.02. – К.: КНЛУ, 2004. – 255с.
6. Щокін Г.В. Як читати людей за їх зовнішнім виглядом. – К.: Україна, 1992. – 239с.